

Kultūrinė politika, mecenatystė, visuomenė

Vytautas Berenis

Pamirštoji mecenatystė. Dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga, 1792–1832.

Sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, 320 p.

Istorinio ir komunikacinio reiškinių, turinčių įtakos visuomenės modernizacijos procesams, tyrinėtojo Arvydo Pacevičiaus darbai yra gerai žinomi Lietuvos ir užsienio tyrinėtojams. Dar 2005 m. buvo išleista jo monografija *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m: Dingęs knygos pasaulis*, kuri susilaukė plataus išsilavinusios visuomenės dėmesio.¹ Naujas darbas – tai tiriamoji studija ir kruopščiai parengtas Vilniaus universitetui dovanotų kultūros vertybių – knygų, monetų, rankraščių, atskirų istorinių dokumentų, medalių – registras.

Leidinyje publikuojami du straipsniai: „Dovanų knyga ir jos publikavimo principai“ (p. 6–15) ir „Mecenatystės slėpiniai“ (p. 160–220), kuriuose detaliam aptariamas minėtas istorinis šaltinis ir su juo susijusios personalijos. Nedidelėje studijoje *Mecenatystės slėpiniai* galima suskaičiuoti net 433 nuorodas. Tyrinėtojas veda skaitytoją į paslaptinius praeities slėpinius ir kelia intriguojančius klausimus: kokiais keliais Universiteto bibliotekoje 1827 m. atsirado Jano Potockio *Rankraščio, rasto Saragojoje* rankraštinė *Penktojo Dekameron* versija? Kaip ir kodėl šios akademinės institucijos biblioteka 1824 m. priglaudė išdraskytų Lietuvos masonų ložių knygų rinkinius? Knygos viršelį puošia masono Johanno Augusto von Stracko knygos *Apo-*

logie des Ordens der Frey-Maurer (1778), arba *Laisvųjų mūrininkų ordino apologija* fragmentas, kuriame pavaizduotas užsindengęs veidą apsiaustą vilkintis žmogus, rankose paslaptinai laikantis nedidelę knygą. Iš tiesų, knygos yra išsaugojusios ir dar tebesaugančios daug paslapčių: apie jas – istorine ir komercine prasme – yra statomi hollywoodiški filmai, kuriami detektyviniai serialai, rašomi romanai.

Dovanų Vilniaus universiteto bibliotekos knyga [*Księga darów uczynionych do Biblioteki Akademickiej Wileńskiej, 1792–1832*] saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve. Joje kasmet, nuo 1813 m. užrašant mėnesį ir dieną, buvo fiksuojami duomenys apie dovanotojus ir jų paaukotas vertybes. Įrašus knygoje paliko Kazimieras Kontrimas, Adomas Jocheris, Aleksandras Bohatkevičius. Iš viso yra 599 dovanojimų įrašai, paskutinis pažymėtas 1832 m. kovo 30 d.: „Du šimtus dvidešimt keturis tomus atidaviau Vilniaus imperatoriškojo universiteto bibliotekai, įpareigodamas nemokamai sukomplektuoti visą Metodinę enciklopediją, kai tik tomai, kurių trūksta pagal ankstesnę aprašymą, bus išspausdinti. Juozapas Zavadskis“ (p. 158). Knygos pabaigoje publikuojami priedai: Juozapo Tvardovskio dovanotų knygų sąrašas 1824 m., Karolio Liubeckio, nežinomo asmens dovanotų masonų knygų,

sąrašas 1824 m., Martyno Važinskio dovanotų medalių ir monetų sąrašas 1823 m., Bernardo Zmijovskio dovanotų medalių sąrašas 1823 m. universiteto bibliotekai.

Pagrindinė knygoje nagrinėjama tema yra istorinė mecenatystė. Šis reiškinys Lietuvos kultūros istorijoje traktuojamas dviprasmiškai, kadangi dažnai siejamas su politine konjunkture, asmeninėmis ambicijomis, kultūros supolitiniu. Šiam reiškiniui nagrinėti leidinyje yra skiriama studija *Mecenatystės slėpiniai*.

Vilniaus universiteto profesoriai Vincencas Herberskis ir Dovydas Pilchovskis padovanojo bibliotekai atitinkamai 2238 ir 915 knygų, rektorius Andrius Sniadecis – 172 knygas, profesorius Mykolas Polinkis – 110, profesorius Liudvikas Bojanus – 100 knygų (p. 168). „Tiek dėstytojai, tiek studentai buvo motyvuojami turtinti Biblioteką. Su jais buvo bendraujama, teikiamos rekomendacijos, ypač per apsilankymus joje (skaitytojų registravimo žurnalai rodo, kad dauguma dovanotojų buvo aktyvūs skaitytojai). Knygos vadinamos įvairiai – knygelė, veikalėlis, darbelis. Apibūdinant dovanotą knygą buvo nurodomas formatas, tomų skaičius, kartais fizinė būklė. Amžininkai, atsisakydami vertingų kolekcijų ir atskirų istorinių paminklų, puikiai suprato, kad „dovanoti jai reikė būti garbingu piliečiu, o kartu įsiamžinti ir dar kartą įsitikinti, kad surinktos vertybės nebus išblaškytos, o gal net kaip visuma liks ateities kartoms“ (p. 219). Dovanos pagal formaliąją klasifikaciją skirstytinos į rašytinius dokumentus, muziejinius objektus, arba muzealijas.

Rusų valdžia prijungtose prie imperijos žemėse didelę dėmesį skyrė kultūros politikai, kuri buvo suprantama kaip valstybi-

nės politikos sudėtinė dalis. XIX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje universitete pradėjo dirbti profesorius Ivanas Loboika, kuris turėjo įsigilinti į švietimo kuratoriaus Adomo Jurgio Čartoriskio švietimo politiką ir pateikti atitinkamą informaciją valdžiai. Lietuvių istoriografijoje šis profesorius yra palankiai vertinamas: bendravo su žemaičiais studentais Simonu Stanevičiumi, Leonu Rogalskiu, susipažino su Dionizu Poška, Leonu Uvainiu, juos skatino rinkti istorinę medžiagą apie krašto senovę. Kaip rašo kultūros istorikė Reda Griškaitė, jis savo straipsniuose jau grindė „rusiškuosius ir pravoslaviškos civilizacijos pagrindus“ istorinėse Lietuvos žemėse. Vilniaus generalgubernatoriui paliepus, 1838 m. išspausdino rašinį „Vinius, Vakarų Rusijos ir Kijevo mitropolijos sostinė“, kuri jau tiesiogiai siejosi su švietimo ministro Nikolajaus Ustrialovo „patvaldystė, pravoslavybė, liaudiškumas“, 1836 m. vidaus reikalų ministro Dmitrijaus Bludovo nurodymu „parengė ir išsamų Vilniaus universiteto bibliotekos senovinių rankraščių katalogą, vėliau pristatytą į Imperatoriškąją viešąją biblioteką“.

Rusų valdžia nemažą dėmesį skyrė orientalistinėms studijoms Vilniaus universitete – tai gali būti siejama su ekspansine imperijos politika Rytuose. „Napoleono Bonaparto nesėkmė Egipte tik dar labiau padidino susidomėjimą Orientu bei suformavo šiuolaikinį jo pažinimą, susidedantį iš kolonijinės praktikos, egzotiškos civilizacijos pažinimo.“³ 1805 m. Rusijos valdžiai organizavus ekspediciją į Kiniją, kurioje dalyvavo Janas Potockis ir orientalistas Heinrichas Julius von Klaprotas, kuris vėliau keliavo po Sibirą, surinko nemažą biblioteką. 1809 m. jis

padovanojo universitetui mažo formato aštuonių tomų *Kinų enciklopediją*. Universitete buvo nutarta įsteigti Rytų kalbų ir literatūros katedrą, kurios profesoriaus pareigas jis siekė užimti. Prie egzotinių eksponatų buvo priskirti ir kiti su orientalistika susiję dalykai: monetos, senos knygos, mineralai, augalai, Rytų šalyse paplitę kasdieninio vartojimo reikmenys. Apskritai, universitete kūrėsi gana stambaus orientalistinio studijų centro užuomazgos, tačiau ši tendencija užgeso.

Kultūrininkai, švietėjai, mecenatai užsiminėjo ir kita veikla. Pavyzdžiui, Kontrimas rašė: „1819 m. priešais imperatoriaus Aleksandro I biustą pastatyti Jogailos biustą universitete. Tad kodėl už panašią kainą nenulipdžius panašios kolonos ir nepastačius Jogailos biusto priešais imperatorių. Juolab kad Jelskis jau seniai yra pasirengęs tai padaryti, tereikia skirti lėšų“ (p. 215). Tiesa, lėšų stygius visada buvo kultūrinio gyvenimo grimasa. Mokslininkas pateikia nemažai duomenų apie rusų valdžios politiką išvežant istorinės Lietuvos kultūros paminklus. Pavyzdžiui, 1818 m. Adomas J. Čartoriskis įsigijo T. Čackio vadinamuosius Poricko rinkinius. 1828 m. Kremeneco numizmatikos kolekcija tikrai buvo deponuota Vilniuje, aprašyta (1835 m. joje buvo apie 18 000 egz.) ir išvežta į Kijevą. „Vietinės kilmės bibliotekos numizmatikos rinkiniai taip pat pasiekė išpūdingą 4518 vnt. skaičių“ (p. 217). Galima tik konstatuoti, kad ši kolekcija, kaip ir kitų Lietuvos rinkinių, po 1830–1831 m. sukilimo numalšinimo sulaukė liūdno likimo: jie buvo išvežti į Rusijos imperijos gilumą ir amžinai pradingo būsimoms Lietuvos kartoms. Dabartiniu metu įvairiais būdais svetur

atsidūrę vertingi paveldo paminklai pagal nerašytą tarptautinę muziejinę praktiką yra negražinami, nebent tai būtų geros politinės valios gestas.

Universiteto bibliotekoje dirbantys asmenys suprato knygos kaip kultūrinės, materialinės vertybės reikšmę, jos bibliografinę atributiką. Knygos iš bibliotekos pradingdavo, todėl buvo įvestos griežtos kompensavimo priemonės. Pavyzdžiui, profesorius Liudvikas Bojanis už 1811 m. paskolintą ir pamestą mokytojo 1798 m. nedideliu tiražu išleistą knygelę teko universiteto bibliotekai perduoti voikiškų knygų rinkinį – 88 pavadinimų 137 tomus (p. 167).

Dovanotojų ir bibliotekininkų autografi knygoje, kitaip tariant, grafologija, gali gana tiksliai apibūdinti asmenybės charakterį. Pavyzdžiui, bibliotekininko Adomo Jocherio rusiškasis parašas rodo, kad asmuo tik neseniai pradėjo pasirašinėti kirilica, Jano Sniadeckio, Leono Rogalskio, Simonas Malevskis savo parašus raitydavo paraidžiui – tai rodytų šių asmenų pedantiškumą, pareigingumą, vidinę koncentraciją. Knygoje pateikiami 1792–1831 m. universitete dirbusių ir priėmusių dovanas bibliotekininkų autografi.

Autorius studijoje vartoja egodokumento sąvoką. Taip apibūdinamas atsiminimas, įvairių rūšių korespondenciją, kurioje vienas ar kitas asmuo subjektyviai išreiškia savo pasaulėžiūrą, pasaulėvoką, asmeninius išgyvenimus. Tokių dokumentų pagalba mokslininkai gali naujai pažvelgti ir sykiu tyrinėti praeities įvykius, plėsti tokių disciplinų kaip sveikatos, jausmų, aplinkos, seksualumo, lyčių, autobiografijos, asmens tapatybės istorijas. Tarkime, vienas asmuo rašo laišką kitam

ir aptaria išsigytą istorinių dokumentų rinkinį. Pats jo išsigijimo faktas jau yra kultūros istorijos dalis, tačiau tyrinėtojas turi suprasti ano meto žmonių intencijas, tikslus, motyvacias perkant kolekciją. Suprantama, patyręs mokslininkas tekstologas – istorikas ar filologas – ir anksčiau meistriškai gebėdavo rekonstruoti asmenybių pasaulėžiūrą ir veiklą, tačiau egodokumentų tyrimų kryptis sunormina tokio pobūdžio dokumentų tyrimus, kita vertus, ji yra „demokratiškesnė“, nes leidžia nagrinėti paprastų, istorijos „užmirštų“ žmonių epistoliarinį palikimą.

Išvardinkime kai kurias dovanas. Senienų tyrėjas Čackis dovanojo lenkišką Bibliją, išleistą 1563 m. Lietuvos Brastoje, profesorius Joachimus Lelevelis – Thomo Jeffersono portretą, pieštą Tado Kosciuškos ir išraižytą Mykolo Sokolnickio, kunigas Pilypas Golianskis – 1517 m. Venecijoje išleistas Marulio *Paraboles*, advokatas Jonas Kotvičius – Sapiegų giminės genealogiją, adjunktas Kontrimas – 1588 m. Lietuvos Statuto rankraščių lenkų kalba (p. 90, 114, 122, 129). Susiformavo praktika ir pareiga kiekvienam universiteto profesoriui dovanoti savo išleistą knygą. Tarp dovanotojų ypač aktyvūs buvo profesorius Lelevelis, universiteto profesorius gydytojas Juzefas Frankas ir universiteto tarybos sekretorius žemaitis Leonas Rogalskis, kuris nuolat dovano-davo įvairius dalykus: monetas, knygas, senus dokumentus. Palaipsniui toldamas nuo žemaičių sąjūdžio ir po 1830–1831 m. Varšuvoje padaręs stulbinamą karjerą, jis tokį savo aktyvumą galėjo grįsti tarnyba *Alma Mater* ir karjeristo apsukrumu. Rusijoje imperatoriaus Aleksandro I įsaku 1822 m. uždraudus masonų ložes,

kai kurie šios organizacijos nariai padovanavo universitetui ir masonų knygų. Tarp universiteto dovanotojų – Maskvos, Peterburgo, Charkovo, Paryžiaus politechnikos universitetai, Imperatoriškoji Peterburgo mokslų akademija.

Nenorėčiau sutikti su autoriaus tekste kalbant apie XIX a. gyvenimo realijas vartojama modernia sąvoka okupacinė valdžia. Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Rusijos imperijai dauguma bajorų prisiekė ištikimybę ir tokiu būdu išsaugojo savo luominį, teisinį imunitetą, nors, suprantama, jų padėtis palaipsniui blogėjo ir ženkliai pasikeitė po 1830–1831 m. sukilimo.

Tyrinėtojas rašo, kad knygoje nagrinėjamos problemos yra tik nedidelė dalis tų kultūrinių šaltinių, kurie dar laukia naujų tyrinėtojų atskleisti foliantų lapuose slypinčias paslaptis. „Dovanų knyga ir mecenatystės reiškinio analizė atskleidė platų socialinės knygos istorijos ir kultūros antropologijos tyrimų lauką, kurio lituanistiniai horizontai yra beribiai, o šaltiniai – neišsenkantys“ (p. 200).

Knygoje pateikiami žymių šios kolekcijos mecenatų – universiteto rektorių Martyno Počobuto-Odlanickio, Jeronimo Stroinovskio, Jano Sniadeckio, Vaclovo Pelikano, profesorių Mykolo Bobrovskio, Konstantino Porciankos, Felikso Rimkevičiaus, Pauliaus Tarengio – portretai. Šis įdomus leidinys yra puikiai ir gausiai iliustruotas: kiekvieną teksto puslapį papildo dovanotojo portretas, autografas ar dovanotos knygos titulinis viršelis. Apskritai apžvelgta šaltinių publikacija liudija apie trūkinėjančią, bet dar gyvą kultūrinę tradiciją, kurios išsaugojimas priklauso nuo kiekvieno žmogaus laisvo pasirinkimo.